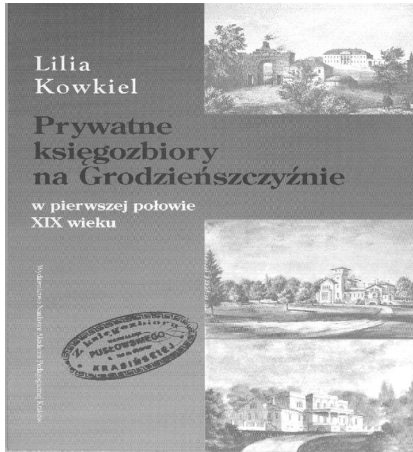

KNYGŲ RINKINIAI GARDINO REGIONE XIX AMŽIUJE

RITA URBAITYTĖ

Kauno apskrities viešosios bibliotekos Senųjų ir retų spaudinių skyrius
K. Donelaičio g. 8, LT-44213 Kaunas, Lietuva
El. paštas: r.urbaityte@hmf.vdu.lt

Knygos istorija besidominčius pasiekė Lilijos Kowkiel monografija¹, parengta remiantis 2000 m. Krokuvos pedagoginėje akademijoje apginta daktaro disertacija „Privatūs knygų rinkiniai Gardino regione ir jų likimai (1795–1863)“. Tyrimas naujas ir labai įdomus erdvės, laiko ir rakurso, kuriuo žvelgiama į objektą, pasirinkimo prasme. Taikomi tiek istorijos, tiek knygotyros mokslų metodai.

Sujungiant Gardino, Bresto, Volkovysko, Kobrino, Lydos, Naugarduko, Pružanų ir Słonimo pavietus, teritoriškai yra pasirenkamas vienas regionas, t. y. tokia Gardino gubernija, kokia ji buvo 1801–1842 m. Įvade paaiškinusi sąvoką ir pabrėžusi regioninių knygų istorijos tyrimų svarbą, tokio modelio L. Kowkiel neatsisakė visame tekste. Šis regionas buvo Vilniaus kaip kultūrinio, intelektualinio ir leidybinio centro įtakos sferoje, todėl Lietuvos tyrinėtojams monografijos autorės išvalgos tampa dar svarbesnės.

Chronologinės tyrimo ribos paaiškinamos politiniais įvykiais (Trečiuoju Abiejų Tautų Respublikos padalijimu, sukilimu ir asmeniniu valstiečių išlaisvinimu), nors, kaip pripažįsta pati autorė, jos ne visada žymi ryškius pokyčius intelektualiniame ir kultūriniame gyvenime, todėl kartais peržengiamos.

¹ KOWKIEL, L. *Prywatne księgozbiory na Grodzieńszczyźnie w pierwszej połowie XIX wieku*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2005. 221 p.: lent., iliustr., žml.

Sąvokos *asmeninė biblioteka / knygų rinkinys* paliekamos be aiškinimų, todėl atsiranda šiek tiek neaiškumo, pavyzdžiui, kaip šiuo atveju traktuoti dvasininkų rinkinius ir ar asmeninės vienuolio knygos, po jo mirties tampančios vienuolyno nuosavybe, yra privatus rinkinys? *Biblioteką* gali sudaryti keli *knygų rinkiniai*, tačiau sąvokos *zbiór, księgozbiór, biblioteka* monografijoje vartojamos sinonimiškai. Taip pat ne kiekviena suregistruota ir užfiksuota knyga liudija, kad vienas ar kitas asmuo tikrai turėjo biblioteką: viena konfiskuota valstiečiui priklausiusi knyga (p. 180) galbūt buvo vienintelė, kurią jis buvo įsigijęs ar pasiskolinęs. Aišku, šaltiniai dažnai duoda neaiškius atsakymus į tyrėjams kylančius klausimus, todėl yra svarbus kiekvienos knygos paminėjimas.

Tyrimo objektu pasirinkusi privačius Gardino regiono knygų rinkinius ir bibliotekas, L. Kowkiel surinko istoriografijoje išsibarsčiusius duomenis, ištyrė kelias dešimtis iki šiol nežinomų arba užmirštų rankraštinų ir spausdintų knygų rinkinių inventorių, katalogų, konfiskuojant knygas po sukilimų ir kitomis progomis sudarytų sąrašų. Naudodamasi iš viso trylikos, bet dažniausiai penkių, archyvų ir bibliotekų rankraščių skyrių fondais, monografijos autorė aptiko ir pirmą kartą į mokslinę apyvartą įtraukė daug svarbių duomenų. Informacijos apie privačias bibliotekas buvo ieškoma ir atsiminimuose, laiškuose, keliautojų užrašuose. L. Kowkiel surado kilmės įrašų kai kuriose knygose (p. 172, 175), nors įvade apie išlikusių knygų paieškas ir analizę *de visu* ji neužsimena. Todėl dar egzistuoja galimybė surinktus duomenis papildyti.

Rinkinys yra svarbiausia ir vienintelė tyrimo ašis, apie kurią sukasi visas pasakojimas. Daugiausia dėmesio skiriama aptariamuoju laikotarpiu funkcionavusių knygų rinkinių suregistravimui ir turinio analizei. Todėl joje nėra informacijos apie kitas, bent svarbiausias, neprivačias bibliotekas. Ši informacija padėtų susidaryti bendrą vaizdą Gardino regione. Taip pat nerasime knygų kainų aptarimo (tiesiog yra atskiri paminėjimai), pašto tinklo apžvalgos, o jos reikėtų, kai kalbama apie spaudinių prenumeratą ir siuntimą.

Knyga neatsiejama nuo skaitytojo. Svarbi jos recepcija – potencialūs skaitytojai ir jų skaičius, raštingumo lygmuo. Juk knygą galėjo skaityti ne tik savininkas, bet ir jo šeimos nariai, pažįstami, kaimynai. Knygų turėjimas buvo kiekvieno didesnio dvaro garbės reikalas ir šiuo požiūriu privatus rinkinys tapdavo biblioteka siauresniam ar platesniam skaitytojų sluoksniui. L. Kowkiel XIX a. pirmosios pusės buvusių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių visuomenės raštingumo problematiką paliko ateičiai, nes tai tikrai galėtų būti atskiro plataus tyrimo objektas. Knygų

skaitymo kultūros, knygų skolinimosi reiškinio autorė taip pat neaptaria. Pirmajame skyriuje („Knygų kolekcininkai“) savininkai pristatomi išskiriant visuomenės grupes: aristokratiją, vidutinius ir smulkiuosius bajorus, inteligentiją, miestiečius, dvasininkus, valstiečius. Aptariamas kolekcionierių pasiskirstymas pagal tautybę ir religiją. Konkrečių asmenų finansinių galimybių, interesų, domėjimosi sferos, išsilavinimo duomenų monografijoje nerasime, nors pagal juos būtų galima numanyti ir konkretaus knygų rinkinio paskirtį: praktinę (knyga skaityti) arba estetinę (knyga kolekcionuoti), taip pat savininko santykį su knyga (sau ir kitiems), knygų rinkinio tapumą šiek tiek vieša *biblioteka*.

Tiesa, tema plėtojama labai nuosekliai – pradedant nuo rinkinių formavimosi, kiekybinės ir kokybinės charakteristikos, o baigiama rinkinių likimu. Į rinkinius autorė žvelgia tartum į sodą, kuris pasodintas auga, žydi, žūva arba perkeliamas naujam gyvenimui.

Gana išsamiai aptariama bibliotekų genezė ir išskiriami knygų įsigijimo būdai: paveldėjimas, pirkimas knygynuose ir mugėse, pasiuntimas ir prenumerata, dovanojimas ir keitimas. Taip pat atkreiptas dėmesys į atvežamų iš užsienio knygų cenzūrą.

Kiekybinių ir kokybinių požiūriu išnagrinėtas labai skirtingų rinkinių turinys. Trumpai aptarus katalogų struktūrą, pasirenkamas teminis skirstymas. Temiškai išskiriami rankraščiai (dokumentai, knygos, laišakai, įvairūs nuorašai, vertimai), istorijos, politikos ir teisės veikalai, grožinė, mokslinė, religinė literatūra, enciklopedijos, žodynai, vadovėliai, kalendoriai ir ūkio patarimų knygos, žemėlapiai ir piešiniai. Atrodytų keista, kodėl čia nekalbama apie laikraščius ir žurnalus, nors kai kuriuose knygų kataloguose periodiniai leidiniai minimi. L. Kowkiel jiems skiria dėmesio skyrelyje „Prenumerata“. Pateikiamas ir knygų pasiskirstymas pagal kalbas.

Daugiausia tyrėjos dėmesio sulaukė dvarų knygų rinkiniai, nes apie miestiečių, dvasininkų ir valstiečių turėtas knygas šaltiniuose žinių stinga. Iš tikrųjų bajorai buvo svarbiausi kolekcininkai, kaupę ir perdavę knygas bei rankraščius iš kartos į kartą. Tarp didžiausių knygų rinkinių savininkų monografijos autorė mini Chreptavičius iš Ščorsų, Drucus-Liubecus iš Ščucino, Potockius iš Rosos ir Rudavos, Puslovscus iš Albertino ir Merečovčiznos, Radvilas iš Polonečkos, Sapiegas iš Ružanos ir Derečino, Soltanus iš Zdzenciolos, Stravinskis iš Nakrišeko, Šližnius iš Dzevenkovičių, Švikovcus iš Pružanų, Tiškevičius iš Svisločės, Valicus iš Jeziorų ir Vainilovičius iš Savičiaus, turėjusius nuo kelių iki keliolikos tūkstančių knygų. Nemažus rinkinius buvo sukaupę ir regiono inteligentijos atstovai: mokytojas Kazimieras Chro-

minskis, istorikas Teodoras Narbutas, poetas Vladislovas Sirokomlė, vicegubernatorius Konstantinas Maksimovičius.

Knygų rinkinius tirpdė vėlesnių savininkų aplaidumas, jie buvo konfiskuoti po sukilimų, naikinami gaisrų ir karų ugnies. Remdamasi istoriografija ir paieškomis kai kuriose bibliotekose, autorė pažymi, kur XX a. buvo ir kur šiuo metu laikomi kai kurių rinkinių likučiai.

Tyrimo išvadas vainikuojantis 119 knygų rinkinių savininkų sąrašas, apimantis 1795–1863 metus, nėra paprastas savininkų pavardžių registras. Jame pateikiama vietovė, trumpa rinkinio kiekybinė ir kokybinė charakteristika, rinkinio likimas, nurodomi pagrindiniai šios informacijos šaltiniai.

L. Kowkiel knygoje nerasime Baltarusijos, Rusijos, Lietuvos archyvų, bibliotekų ir muziejų originalių pavadinimų, o tik vertimą į lenkų kalbą. Tačiau jis galėtų būti įvade, tekste, o šaltinių sąrašė derėtų bent skliaustuose pateikti tikrąjį institucijos pavadinimą. Tiesa, ši pastaba gali būti skiriama daugeliui Lenkijos istorikų bei knygotyrininkų.

L. Kowkiel knygos pabaigoje išsamus kiekvieno šaltinio aprašo pateikimas, bet ne jų „paskandinimas“ bendroje nuorodų sistemoje yra labai patogus norint susirasti vieną ar kitą šaltinį. Tačiau šalia asmenvardžių rodyklės būtų labai pravertusi vietovardžių rodyklė.

Apibendrinant galima sakyti, jog L. Kowkiel monografija yra svarus indėlis į XIX a. knygos istorijos tyrimus. Tai ne konceptualus dalies skaitančiosios visuomenės tyrimas (plg.: Pacevičius A. *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 metais*: dingęs knygos pasaulis. Vilnius: Versus aureus, 2005. 311 p.), o patikimas ir išsamus faktografinis atspirties taškas knygos sklaidos Gardino regione istorijai ir palyginimui. Tai kiek įmanoma tiksli XIX a. pirmojoje pusėje buvusios padėties rekonstrukcija su trumpa priešistore ir žvilgsniu į XX amžių. Dalis aprašomų asmeninių bibliotekų šaknimis siekia XVI–XVIII a., todėl duomenų čia gali rasti ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpio tyrėjai. Belieka laukti panašių darbų, analizuojančių kituose regionuose buvusius knygų rinkinius.

Įteikta 2007 m. gegužės mėn.